

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ГРАНД-НАРАТИВ: ПІДХОДИ, КОНЦЕПЦІЇ, РЕАЛІЗАЦІЯ

УДК 930.2:94 (477)+94 (100)

В.А.Потульницький *

ЩОДО ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПРІОРИТЕТІВ У СПРАВІ СТВОРЕННЯ НОВОГО АКАДЕМІЧНОГО СИНТЕЗУ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ СВІТОВОЇ

Викладено міркування з приводу необхідності написання нового академічного синтезу історії України в контексті специфіки дослідження таких феноменів, як державна й династична історії, а також кроків, що їх, на думку автора, слід зробити на шляху інтеграції української історії у світову. Подається аналіз династичних планів засновників українських спадкоємних гетьманатів – Б.Хмельницького (1649 р.) та П.Скоропадського (1918 р.).

Ключові слова: *структуризація, державна історія, династична історія, спадкоємний гетьманат, методологія.*

Нещодавно колеги Г.Касьянов і О.Толочко висловили на сторінках «Українського історичного журналу» підкріплені зваженими науковими аргументами пропозиції стосовно відповіді на питання, де ми знаходимося в контексті дослідження національних історій та які виклики і труднощі очікують на нас на шляху написання нового академічного синтезу історії України¹. Спробую поміркувати щодо інтеграції української історії до світової на основі розкриття наступних проблем: а) структуризація перспектив вивчення історії такого політико-правничого утворення, як держава; б) визначення наукових пріоритетів, які мають передувати створенню чергової багатотомної синтетичної праці з історії України в контексті світової історії.

Структуризація перспектив вивчення історії держав

Із погляду структурального методу історія держав, як відомо, диференціюється на історію законно-легітимних та незаконно-легітимних державних

* Потульницький Володимир Арнольдович – доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства імені М.Грушевського НАН України, відділ вивчення та публікації зарубіжних джерел з історії України
E-mail: potulnyskyva@ukr.net

¹ Касьянов Г.В., Толочко О.П. Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України // Український історичний журнал. – 2012. – №6. – С.4–24.

утворень, а також історію династичну й історію власне державну. Щодо династичної історії ми, українські історики, маємо визначитись у дихотомії: є або немає? Якщо історія повинна мати можливість бути перевіреною та дає нам право знайти критерії, можна на основі джерел переконливо стверджувати, що Україна, на відміну від багатьох інших націй (фіни, латиші, естонці, словаки та ін.), має власну династичну національну історію (гетьманську).

Тут приходять на допомогу хронологія, в якій, за слушним зауваженням Г.Касьянова, усі формальні ознаки поділу на «до» й «після» є для історика доволі умовною віхою у загальній історії України². А якщо поділ на «до» та «після» застосувати до хронології династичної історії в порівнянні з династичною хронологією, наприклад, тих самих домінуючих щодо України націй, як австрійці та росіяни? Вимальовується досить цікава схема: Австрія переживає маркграфський, герцогський, ерцгерцогський, кайзерівський періоди династичної історії (безперервної з 962 по 1918 рр.); Росія – князівський, великокнязівський, царський, імператорський (також безперервна історія з 862 по 1917 рр.); Україна (якщо не брати до уваги донціональний давньоукраїнський або давньоруський князівський періоди династичної історії) – лише одинадцять років власної національної гетьманської історії за періоду козацької державності (1649–1657, 1660–1663 рр.) та вісім місяців – за правління гетьмана П.Скооропадського (квітень – грудень 1918 р.). Постають історіософські питання до представників численних українських еліт – а де ж ви були всі інші століття? Чим займалися? Чому боролися з химерами у чужих, нетрадиційних для династичної історії власної землі схемах? Чому весь час ловилися на гачок вічного розтягування між Сходом і Заходом? Якщо ми інтегруватимемо власну історію у світову на рівні лише державної (не династичної) історії, тих чи інших перспектив домінуючих і споріднених націй (російської, польської, німецької, єврейської), ми неминуче пророблятимемо Сізіфову працю вічного перебування між Сходом і Заходом. Якщо ж ми розглядатимемо її з перспективи династичної історії, то тут вимальовуються зовсім інші реалії, схеми та бачення. Нижче тезисно зупинюся на розкритті двох проблем у контексті української національної династичної (гетьманської) історії – династичної політики Б.Хмельницького та П.Скооропадського.

Для вибору методології дослідження цієї проблеми найкраще надаються ідеї всесвітньої історії з вимогою залучити всі сфери історичної дійсності, ідучи за французькою школою «Анналів», та використавши для концептуалізації ідею менталітету. Тут треба розрізняти, з одного боку, універсальний менталітет усього населення, досліджений істориком Ренесансу та Реформації (Л.Февр)³, а з іншого – менталітет окремих соціальних верств і груп, як це з'ясовує в даному випадку історик середньовіччя (М.Блок)⁴. Відомо, що М.Блок

² Касьянов Г. Сучасна історія України: проблеми, версії, міркування // Там само. – 2006. – №4. – С.7.

³ Див.: Febvre L. Martin Luther: Un destin. – Paris 1988; *Idem*. Le problème de l'incroyance au XVIe siècle: La religion de Rabelais. – Paris, 1968; *Idem*. Combats pour l'histoire. – Paris, 1953.

⁴ Див.: Bloch M. Les rois thaumaturges: Étude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale particulièrement en France et en Angleterre. – Paris, 1983; *Idem*. L'Individualisme agraire du XVIIIe siècle. – Paris, 1978; *Idem*. La société féodale. – Paris, 1994.

і Л.Февр гармонійно доповнювали один одного при вивченні соціальних та духовних питань. У контексті студіювання проблем династичного легітимізму як соціального явища, з одного боку, і релігійної його складової – з іншого, можна зрозуміти не психологію одиниці в епоху Б.Хмельницького, а соціально-психологічний образ спільноти або її активних верств. Розкриємо це твердження дещо ширше.

Насамперед, слід зазначити, що династичний легітимізм у часи козацької революції ґрунтувався на двох основних постулатах: право «реґнум» із відповідною титулатурою й політикою титулування, де король виступав як перший серед рівних, помазаник Божий тощо та його досекулярне релігійно-політичне обрамлення, тобто ідеологія⁵. Більшість тогочасних європейських держав були королівствами, Московією правив цар, а в Туреччині та Криму, відповідно, султан і хан. У деяких країнах Східної Європи зберігалося суто територіальне титулування місцевих правителів – господар (Молдавія), деспот (Сербія), дож (Венеція), князь (Трансильванія). До цього типу належав і титул гетьмана Війська Запорізького, який був водночас і володарем, і головнокомандуючим, хоча, як і польський король, перед започаткуванням Б.Хмельницьким політики державного династичного легітимізму, був обраним на певний термін правителем.

Революція Б.Хмельницького дала реальні підстави для розгортання у практичній площині обох наявних в українській політичній думці державотворчих ідей – Руського князівства та Війська Запорізького. Саме ідея останнього стала основою династичної політики Б.Хмельницького і спиралася на союз шляхти та козацтва як двох рівних взаємодоповнюючих українських еліт. Іншу ідею, яка мала на меті утворити триєдину республіку з Польщі, Литви й Русі, надавши цілковитої домінації шляхті як головному репрезентантові шляхетського Руського князівства, використав у 1658 р. І.Виговський, підписавши Гадяцьку унію, яку, проте, було ратифіковано лише польською стороною⁶.

Б.Хмельницький, як голова держави, міг спробувати претендувати на один із двох титулів – або «короля русів» у державі шляхти, або гетьмана Війська Запорізького в державі як шляхти, так і бунтарів, якими тоді були козаки. Обидві концепції на той час не лише набули поширення серед українських вищих кіл, але й взаємопоборювали одна одну за сприяння чужих сил. Як писав О.Пріцак: «Боротьба була подвійна. З одного боку, боротьба кругів одної ідеї (Війська Запорізького – *В.П.*) в ім'я визволення України від чужого

⁵ Як відомо, дослідники поділяють культури на досекулярні, котрі спираються на Святе Письмо, і секулярні, де розум людини й доказова цінність виступають підґрунтям для подальших міркувань. Якщо в досекулярній культурі не можна було ні у чому сумніватися, а всі відповіді слід було віднаходити у священному тексті, який апріорі не міг помилятися, то у секулярній мислитель мав відштовхуватися від сумнівів і доходити до істини, спираючись на розум та досвід (див.: *Munby D.L. The Idea of a Secular Society and Its Significance for Christians.* – New York; London 1963; *Martin D. The Religious and the Secular: Studies in Secularization.* – New York; London 1969).

⁶ Про обидві ідеї та їх взаємну боротьбу див.: *Пріцак О.* Вступне слово до ювілейного збірника на честь Олександра Петровича Оглоблина // Збірник на пошану проф. д-ра О.Оглоблина. – Нью-Йорк, 1977. – С.17–19.

панування, а з другого – використання загрозеним сусідом (Польщею – *В.П.*) противної ідеї (князівства Руського – *В.П.*) для побороення тієї небезпеки»⁷.

Інакше стояло питання з релігійно-ідеологічним спрямуванням українського династичного легітимізму в політиці Б.Хмельницького. Тут можливості для вибору в гетьмана були значно вужчими, що пояснювалося специфікою визвольної війни. За час його владарювання (1648–1657 рр.) у Центрально-Східній Європі ще були поширеними досекулярні релігійно-політичні концепції, з якими належало рахуватися. Саме в 1648 р. завершилася релігійна Тридцятилітня війна між протестантами й католиками. Україна на той час перебувала у структурі католицької й нетолерантної до православного населення польсько-литовської Речі Посполитої. Відтак одним із основних гасел війни було визволення віри. Оскільки козаки вважали себе та насправді були оборонцями православ'я, ідеальним для України мало б стати, як уважав Б.Хмельницький, створення держави зі східнохристиянською легітимною династією на чолі. Католицизм і мусульманство відпадали як антагоністи православ'я, а протестантизм проник лише до середовища ряду шляхетських родів, але аж ніяк не заторкнув ширші маси населення й, зокрема, козацтво, яке залишалося православним.

Із XVII ст. запорізькі козаки своїм власним військово-демократичним устроєм і власним гетьманатом привертати до себе інтерес Центральної та Західної Європи⁸. Ураховуючи цю обставину, Б.Хмельницький намагався в комплексі розв'язувати обидві проблеми – титулування й релігійний бік отримання династичної легітимності. Уже взимку 1649 р. він зустрівся в Києві з єрусалимським патріархом Паїсієм, котрий перебував під зверхністю Османської імперії. Під враженням перемог та перспектив, які відкривалися у зв'язку з ними, предстоятель навіть хотів коронувати Б.Хмельницького «королем русів». Проте останній не наважився піти на цей крок, мотивуючи відмову сумнівами такого порядку, що він не належить до царського чи королівського роду, а відтак не може претендувати на корону.

Насправді, на нашу думку, вибір Б.Хмельницького зупинитися на гетьманському, а не на королівському різновиді династичного легітимізму зумовлювався цілим рядом наступних міркувань, які логічно вимальовувалися реаліями світової й української історії другої половини XVII ст. По-перше, майже всі європейські держави того часу були королівствами, і виникнення нової монархії було пов'язане насамперед із труднощами отримання легітимності. Королівська форма правління хоча й існувала в давній Україні, проте поширювалася лише на західноукраїнські землі, та у часи Б.Хмельницького вже доволі призабулася. По-друге, окрім територіальної неповноти й кількасотлітньої перерваності (від часу правління галицько-волинських володарів до середини XVII ст.) королівська форма влади була навряд чи прийнятною для українського козацтва, яке спромоглося виробити свої форми військового підпорядкування (гетьман, кошовий). Титул короля асоціювався в козаків

⁷ Там само. – С.17.

⁸ Kappeler A. Der schwierige Weg zur Nation: Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine. – Wien; Köln; Weimar, 2003. – S.54.

саме з польським монархом – на противагу їхньому регіментареві (гетьманові). По-третє, тривале відторгнення від концепції суверенітету, яке століттями існувало в Україні, вихолостило з історичної пам'яті сподівання на якогось короля чи князя, що принесе звільнення від чужого панування. Сама ідея незалежності України асоціювалась у козацтва та поспільства з шаблею й булавою, уособленням і персоніфікатором яких був гетьман, який сам здобував цю незалежність власним розумом, учинками, вправністю. По-четверте, Б.Хмельницький розумів, що саме його особа, як шляхтича за походженням і козацького урядника за обранням, зможе об'єднати обидва типи тогочасних українських еліт – козацтво та шляхту – у взаємодоповненні, а не у взаємопоборюванні. Гетьман із менталітетом володаря міг бути, і насправді був прийнятим, та вважався «своїм» в обох елітних колах тодішнього українського суспільства: як серед полковників-шляхтичів (М.Кричевський, Г.Гуляницький, І.Виговський, І.Богун) із менталітетом шляхетського лицарства, так і серед полковників-козаків, носіїв козацького менталітету *jus militare* як антишляхти (М.Кривоніс, М.Небаба, І.Ганжа).

Цей комплекс причин і був, на нашу думку, вирішальним для Б.Хмельницького, аби обрати стрижнем своєї політики нову, гетьманську, а не стару, князівсько-королівську, форму української династичної легітимності. Що стосується релігійного аспекту отримання династичної легітимності, то тут вибір гетьмана, лідера оборонців православної віри – козаків, так само був невеликим, і так само концентрувався довкола вибору однієї з двох можливостей. На той час існували лише дві країни з православною законною династією, які могли б дати династичну легітимність новій східнохристиянській державі – Війську Запорозькому. Це – Молдавія й Московія. Релігійна легітимація, як захист українців-православних від поляків-католиків, відігравала тоді чи не найбільшу роль⁹. Б.Хмельницький, який бачив розв'язання української проблеми у створенні легітимної православної династії, розумів, що в тогочасних умовах така новостворена українська династія може утвердитися лише одержавши легітимацію від пануючого дому, у даному випадку – молдавського господаря Василя Лупула (1593–1661 рр.)¹⁰. Із цією метою гетьман спромігся здійснити план одруження свого старшого сина Тимоша з молодшою донькою молдавського правителя – Розандою. Подальшу реалізацію спільної українсько-молдавської династичної єдності унеможливила загибель гетьманича у Сучавській битві 1653 р. Лише коли смерть сина перекреслила молдавську династичну карту, Б.Хмельницький уперше звернув увагу на північного православного сусіда як на єдине джерело, що в нього залишилося потенційно для продовження політики українського династичного легітимізму.

Переяславська угода 1654 р. не була самоціллю Б.Хмельницького, зреалізувавшись як другий варіант православного легітимізму, коли перший (з Молдавією) не здійснився. Для перемовин із Москвою українські козаки

⁹ Kappeler A. Das Moskauer Reich des 17. Jahrhunderts und seine nichtrussischen Untertanen // Beiträge zur 7 Internationalen Konferenz zur Geschichte des Kiever und des Moskauer Reiches. – Berlin, 1995. – S.192.

¹⁰ Див.: Мохов Н.А. Очерки истории молдавско-русско-украинских связей. – Кишинёв, 1961. – С.87, 102.

потребували врахування їхніх власних претензій на володіння київською спадщиною, тоді як московський уряд у той період, на противагу більш пізній російській та радянській історіографії, не відносив цю символічну спадщину до своїх пріоритетів¹¹.

Після смерті Тимоша гетьман не залишив ідеї створення династії й передав булаву молодшому синові Юрієві. Першим з іноземних сюзеренів, хто засвідчив своїм привітанням утворення нової монархічної династії в Європі, став шведський король Карл-Густав, який в офіційному листі до Б.Хмельницького від 6 серпня 1657 р. поздоровив українського володаря з проголошенням його сина гетьманом¹². Це проголошення, а не вибір у польському сенсі, чи призначення у сенсі московському, отримало легітимацію не лише від Москви та Швеції, але й від Молдавії, Волощини, Трансильванії, Бранденбурга й інших союзників Б.Хмельницького. Можна припустити, що договір із Москвою у його баченні був важливим кроком для скріплення майбутніх спільних династичних стосунків обох держав. Це дуже чітко виявилось у січні 1654 р., коли гетьман відмовився присягати цареві доти, поки його представник не складе присягу навзаєм¹³. Із цього можна зробити висновок, що Б.Хмельницький розглядав договір із Москвою як двосторонню угоду в європейського сенсі.

Таким чином, Б.Хмельницький за сприяння Молдавії 1652 р. здійснив перший в історії України гетьманський шлюбно-династичний союз, а за сприянні Москви в 1657 р. заснував першу українську гетьманську династію, передавши булаву своєму синові та спадкоємцеві за згоди всієї старшини, війська, суспільства. Саме Б.Хмельницький став першим українським політичним діячем, який успішно замінив давню князівсько-королівську форму династичного правління державою на нову – гетьманську. Обидва ці досвіди виявилися першим успішним прикладом введення гетьманської України в коло династичних держав. І хоча вони й були недовготривалими внаслідок як трагічної загибелі старшого сина гетьмана, неповноліття молодшого, так і надзвичайно сильної зовнішньої та внутрішньої опозиції цим заходам, проте засвідчили право і спроможність України на власне династичне державотворення саме в гетьманській формі.

Як слушно зауважує Р.Піріг, *правління П.Скоропадського* не стало монархічним, а форма державності – козацькою, адже всі кроки в державному будівництві гетьман мав погоджувати з німцями¹⁴. Проте ця держава була гетьманською, і не лише за титулуванням правителя, адже робилися конкретні кроки з відновлення гетьманських інститутів, котрі існували у XVII–XVIII ст. Ця обставина визначила й механізм утворення традиційної української державності – не встановлення гетьманської династії, як за часів Б.Хмельницького, а реставрація. На основі козацько-гетьманських традицій

¹¹ Kappeler A. Das Moskauer Reich des 17. Jahrhunderts und seine nichtrussischen Untertanen. – S.192.

¹² Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К., 1997. – Т.9. – Ч.2. – С.1369.

¹³ Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы: В 3 т. – Москва, 1957. – Т.3. – С.464–466.

¹⁴ Піріг Р.Я. «Білий кентавр українського козацтва»: до проблеми міфологізації образу гетьмана Павла Скоропадського // Український історичний журнал. – 2010. – №6. – С.138.

було затверджено державну символіку, утілювався гетьманський проект відродження українського козацтва як окремого воєнізованого стану, формувалася сердюцька дивізія тощо. Принагідно зазначимо, що аспірантка автора статті проаналізувала шість аналогів реставрації династичної форми правління у країнах Європи XVII–XX ст. і порівняла їх як соціально-політичний та історіософський феномен із реставрацією гетьманату в Україні 1918 р. На основі застосування методології морфології історії О.Шпенглера, А.Тойнбі, з одного боку, і соціології знання К.Маннгейма – з іншого, удалось вивести типологію явищ реставрації династичної форми правління в європейських країнах, визначивши в її структурі класичні та мішані типи. У результаті встановлено, що для реставрованого 1918 р. в Україні гетьманату, на відміну від французьких, іспанських аналогів, норвезької моделі реставрації династичної форми правління, було характерним поєднання зовнішньополітичного втручання та здійсненого за сприяння третьої сторони (Німеччина) перевороту¹⁵. Завдяки такому симбіозу гетьманат П.Скоропадського з відповідною титулатурою став особливим типом реставрації династичної форми правління в історії Європи, але від того не втратив рис консервативної революції, здійсненої, щоправда, за погодженням із німецькою окупаційною владою (слід зазначити, що ця реставрація не відбулася зненацька, а жевріла впродовж XIX – початку XX ст. Її ідея була чинною у зазначений період як у Правобережній, так і Лівобережній Україні, а за час Першої світової війни поширилася й на підавстрійську Галичину¹⁶). Хіба реставрація Бурбонів у Франції 1814 та 1815 рр. не була реалізована шляхом прямого втручання Великобританії, Австрії, Пруссії й Росії, з якими також погоджувалися мало не всі, включно з визначенням форми правління, питання?! А відновлення монархії в Норвегії 1905 р. хіба не відбулося шляхом втручання Великобританії та Росії у процес розриву унії зі Швецією, чого без сприяння цих держав могло б і не статися?! Розглядаючи соціальний аспект реставрації крізь призму соціологічних підходів К.Маннгейма, слід наголосити, що, згідно з його теорією, під соціальним класом треба розуміти соціальну групу, усі члени котрої мають можливості отримати однаковий доступ до багатств нації, можливість набути однакові соціальну вагу (статус) та кар'єрний ріст, а свідченням інтегрованого класу виступає спільна свідомість¹⁷. Значення цієї дефініції для нашої проблеми визначальне, адже узгоджувати

¹⁵ Див.: *Валігурська І.Ю.* Реставрація династичної форми правління в країнах Європи в XVII–XX ст. як соціально-політична та історіософська проблема: Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2008. – 169 с.

¹⁶ Див.: *Потульніцький В.А.* Роль польської шляхти у формуванні світоглядних та ідеологічних основ українського монархізму в другій половині XIX – на початку XX ст. // *Проблеми слов'янознавства.* – Т.51. – Л., 2000. – С.57–68. *Його ж.* Український консерватизм як ідеологічна та соціально-політична передумова становлення другого Гетьманату: основні напрямки та концепції (1789–1914) // *Вісник Київського державного лінгвістичного університету: Історія. Економіка. Філософія / За ред. Ю.І.Терещенка.* – 2000. – №4. – С.68–118; *Його ж.* Український консерватизм в XIX – на початку XX ст. // *Український археографічний щорічник.* – 2001. – Вип.5/6. – С.80–112; *Його ж.* Український консерватизм в середовищі Галицької еліти на початку XX ст. // *Історіографічні дослідження в Україні: Зб. наук. праць на пошану вченого-історика, професора Р.Г.Симоненка.* – 2002. – Вип.11. – С.79–90.

¹⁷ *Mannheim K.* Systematic Sociology: An Introduction to the Study of Society. – London, 1957. – P.121.

інтереси різних класів, за К.Маннгеймом, належить, насамперед, у сфері свідомості, яка служить основою для погодження між ними різних можливостей в отриманні доступу до багатств нації. Цей доступ визначає економічну поведінку, спільні класову свідомість і визначення своєї ролі та, як результат, групову ідеологію¹⁸.

Слід зазначити, що П.Скоропадський не зумів, та й не прагнув досягти консолідації всіх політичних сил в етнічному, соціальному, територіальному плані, тобто отримати спільне визначення, за К.Маннгеймом, своєї ролі, і, як наслідок, групову ідеологію. Харизма нового керівника держави не охоплювала всієї України в територіальному (приміром, не мав жодного відношення до Галичини), соціальному (походив із лівобережного дворянства) й мовному (у побуті він і його дружина користувалися російською) розумінні. Не мав гетьман і уявлення, як він сам відзначав, про релігійну політику, не розуміючи, що й автокефалія, і уніатство – це традиційні українські прагнення до власної церковної традиції¹⁹.

У 1919 р. П.Скоропадський був переконаний, виходячи з досвіду свого нетривалого правління, що: 1) роль гетьмана має бути обмежена; 2) кандидатом у гетьмани повинен стати той, хто задовольнятиме одночасно українські й російські кола; 3) передумовою гетьманату має слугувати створення певної партії; 4) державною мовою досить тривалий час повинна бути лише українська, і тільки після її зміцнення можна перейти до рівноправності з російською; 5) Галичина має стати П'ємонтою до встановлення гетьманату, а з його проголошенням провід переймає Наддніпрянщина; 6) розвиток українського націоналізму гетьманові слід поєднувати з урахуванням існування в Україні двох паралельних культур, із вільним розвитком російської культури²⁰.

Якщо у своїх спогадах, написаних 1919 р., відразу після повалення гетьманату, П.Скоропадський зробив низку висновків щодо династичної політики України та специфіки її проведення, упродовж 1920–1930-х рр. він, дещо еволюціонувавши, створив цілу програму, яка складалася з декількох умов, без котрих, на його переконання, династична політика країни приречена на фіаско. В еміграції гетьман у повній мірі врахував помилки та уроки з нетривалої історії очолюваної ним Української Держави 1918 р. Упродовж 1920–1930-х рр. він очолював консервативно-гетьманський рух на трьох континентах – в Європі, Америці та Азії. За цей час відбулася й суттєва еволюція його поглядів на сутність і характер української гетьманської династичної політики.

Керуючи гетьманським рухом П.Скоропадський намагався враховувати два базових напрями династичної політики: 1) обґрунтування різновиду титулування для монарха України; 2) забезпечення наступності у вітчизняній монархічній політичній лінії та осмислення титулування для сина гетьмана – майбутнього спадкоємця престолу. Це проводилося в полеміці з відомим галицьким публіцистом і письменником О.Назаруком. Дискусія розгорнулася

¹⁸ *Mannheim K. Man and Society in an Age of Reconstruction: Studies in Modern Social Structure.* – London, 1966. – P.99.

¹⁹ *Скоропадський П. Спогади.* – К.; Філадельфія, 1995. – С.199–200.

²⁰ Там само. – С.54, 132–133, 135, 139–140, 145, 158, 182, 184, 258.

з приводу вибору назви для організації українських монархістів, вилившись в обґрунтування доцільності того чи іншого виду титулування для монарха України²¹. Отже в липні 1937 р. гетьманці ухвалили рішення про ліквідацію Українського союзу хліборобів-державників і реорганізацію всього руху²². Одне з питань було пов'язане також із вибором назви для нової організації. Запропоновану гетьманським центром назву Союз гетьманців-державників (СГД) О.Назарук оцінював негативно, стверджуючи, що для іноземців слово «гетьманець» незрозуміле, а для українців воно пов'язане з явищем виборності й виводиться з традиції наддніпрянців, натомість на інших українських землях, зокрема в Галичині, значно сильніші корені мала князівська традиція. Відтак публіцист пропонував назву – Союз українських монархістів (або Організація монархістів в Україні)²³. П.Скоропадський, посилаючись на власний досвід перебування в інших країнах і спілкування з представниками тамтешніх аристократичних кіл, стверджував, що ставлення іноземної вищої аристократії до українських монарших титулів було шанобливим і ця повага базувалася перш за все на ставленні до самої особи представника та уособлювача традиційної держави, який водночас і є носієм того чи іншого титулу («Я дуже чулий у цьому відношенні, і, скажемо, у країні снобів, в Англії, я багато бував у вищих колах і ніколи я не примітив, щоб до цих титулів не так ставилися, як слід»)²⁴.

Відстоюючи слово «гетьманець» у назві Союзу гетьманців-державників, П.Скоропадський переконував О.Назарука в недоречності відмови від нього, аргументуючи стійкою асоціацією у свідомості української громадськості та серед іноземців цього поняття саме з українським монархізмом:

«В українському суспільстві гетьманство і все, що зв'язане з ним, має своє певне окреслене обличчя. Ми вже маємо певний базис і тепер знову забувати про нього й пропагувати новий – це, здається мені, неправильно. Будемо сильні, тоді й титул змінимо, і назви підберемо для нашого титулу підходящі. Гетьманство наше монархічне; це всі знають, хто нами цікавиться. Це скромно. Змінювати титул, присвоювати вищий (королівський – *В.П.*), не маючи ані території, ані армії – зовсім не підходяща річ. Титулу гетьмана ніхто не може в мене відібрати, ані його висміяти. Вільгельм зрікся, але хто його в Німеччині не вважає, у смислі титулування, за короля пруського й імператора германського?»²⁵.

Другим напрямом династичної політики П.Скоропадського було збереження та забезпечення правонаступництва. Як відомо, у свій 60-річний ювілей гетьман

²¹ Сидорчук Т.М. Гетьманський рух напередодні Другої світової війни та Осип Назарук // Записки НТШ: Праці історико-філософської секції. – Л., 1999. – Т.СССXXVIII. – С.236–253.

²² Сидорчук Т.М. До характеристики світогляду гетьмана Павла Скоропадського у міжвоєнну добу (з неопублікованого листування П.Скоропадського з О.Назаруком) // Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика: Вісник Київського державного лінгвістичного університету. – К., 2000. – Вип.4. – С.335.

²³ Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф.359. – Оп.1. – Спр.205. – Арк.92.

²⁴ Там само. – Спр.316. – Арк.23.

²⁵ Там само. – Арк.27.

призначив власного сина Данила²⁶ наступником з усіма правами й обов'язками старшого в гетьманському роді Скоропадських²⁷. Тоді ж Рада присяжних і Гетьманська управа юридично оформили заповіт П.Скоропадського, в якому відзначалося:

«Історія наказує мені дбати, щоб започаткована мною в 1918 р. державна організація України продовжувалась далі до повного, щасливого завершення нашого національно-державного діла. В наших українських обставинах потрібно для цього напруженої, упертої праці ряду поколінь. Тому, хоч і почуюю ще сили, енергію та порив до боротьби, все ж таки мушу подбати про те, щоб і після мене був забезпечений безперервний провід нашому ділові. [...] Після мене провід нашого діла і всі права й обов'язки старшого в нашій роді переходять на сина мого Данила. Синові моему Данилові заповідаю непохитно, до кінця життя, стояти на чолі гетьманського державного діла, а всім гетьманцям – вірно допомагати йому в цім»²⁸.

Слід зазначити, що висунуті П.Скоропадським (який в еміграції вже не повертався до своїх висновків 1919 р.) упродовж 1920–1930-х рр. два згаданих вище базових напрями гетьманської династичної політики вироблялися у процесі контактів із представниками політичних і військово-дипломатичних кіл провідних тогочасних монархій – Великобританії та Японії. Так, гетьманці, створивши спершу (1926–1931 рр.) в Німеччині підґрунтя до започаткування політичних стосунків з Британією, розгорнули тут у 1932–1939 рр. за сприяння впливових політиків, представників консервативної та ліберальної партій, широку видавничу й інформаційно-пропагандистську діяльність²⁹. У взаємовідносинах з японськими військово-дипломатичними колами П.Скоропадський перейшов від, власне, їх започаткування на території Німеччини й Маньчжурії в 1928–1941 рр. до реалізації спільних, погоджених обома сторонами кроків у конкретній політиці, що тривало до 1943 р.³⁰

²⁶ Скоропадський Данило (1904–1957 рр.) – гетьманич, син П.Скоропадського, співробітник Гетьманського центру з 1932 р., голова гетьманського руху в 1948–1957 рр. Народився в Петербурзі, навчався в Київській гімназії (1918 р.), закінчив Лозаннську кантональну гімназію (1919–1922 рр.). Працював робітником на локомотивному заводі Сіменса й Шуккерта в передмісті Потсдама (1922–1923 рр.). Навчався в Берлінському вищому технічному інституті на факультеті машинобудування (1923–1928 рр.). Працював інженером у фірмі Сіменс-Гальске у Шпандау (1928–1932 рр.). У 1932–1937 рр. працював у Гетьманському центрі в Берліні. Як представник гетьмана здійснив інформаційно-пропагандистську подорож до США та Канади (1937–1938 рр.). Із 1939 р. проживав у Великобританії, працюючи за фахом на промислових підприємствах та займаючись політичною роботою. У 1948 р. перебрав керівництво гетьманським рухом. Почесний голова Союзу українців Британії (1949–1957 рр.).

²⁷ Офіційна церемонія відбулася у Ванзе (передмістя Берліну) в липні 1933 р. з наступним юридичним оформленням у жовтні (див.: Бюлетень Гетьманської управи. – Берлін, 1933. – Жовтень. – Ч.18).

²⁸ За Україну: Опис подорожі гетьманіча Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади 1937–1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С.23.

²⁹ *Потульницький В.А., Сидорчук Т.М.* Українські монархісти у Великобританії (1927–1957) // Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвідом. зб. наук. праць. – К., 2002. – Вип.11. – С.92–99; *Потульницький В.А.* Підготовка гетьманом Павлом Скоропадським у 1926–1931 рр. підґрунтя до започаткування політичних стосунків з королівством Великобританії // Краєзнавство. – 2013 – №4. – С.215–223.

³⁰ Див.: *Potul'nyts'kyj V.* Political Relations of Pavlo Skoropads'kyj with Japanese Military Imperial Authorities in 1928–1943 (on the Materials of the Personal Diary of Hetman) // Збірник

У полеміці з О.Назаруком, котрий, як галичанин, звертаючись до епохи короля Данила, висловлював думку про можливість для українського монарха прийняти саме королівське титулування, гетьман рішуче й категорично обґрунтовував думку про гетьманський титул, який для України є національним, на відміну від титулування давнього періоду. Аналогічно й для престолонаслідника-гетьманича деструктивним фактором буде прийняти титул принца.

Отже, на проблеми національної династичної історії та, зокрема, обох українських спадкових гетьманатів слід дивитися ширше, а не за Тичининим «всіх панів до 'дної ями, буржуїв за буржуями, будем, будем бити». Власноруч рубати, замість того, аби дати йому зрости, той невеличкий особливий пагін національної династичної історії, який Україні все ж таки вдалося посадити серед лісу решти династичних історій, чим займається вже скоро сто років чимало вітчизняних патріотичних і налаштованих проти всілякого «панства» істориків із марксистського, націоналістичного й інших таборів, щонайменше нерозумно. Не кажучи вже про те, що це також суперечить цілісному та поліперспективному розумінню суті українського феномену національної династичної історії як соціально-політичної проблеми, котра все ж таки заслуговує на увагу науковців і на співвіднесення з аналогічними історико-політичними явищами та процесами у житті інших династичних держав Європи.

Діалектика чи компендіум?

Переїду тепер власне до питання створення чергової багатотомної версії, або компендіуму³¹, історії України. Своїми міркуваннями спробую відповісти на заклик академіка В.Смолія «висловитися щодо опрацювання методологічних і теоретичних засад концепції багатотомної синтетичної історії нашої країни»³², і дати, як Г.Касьянов та О.Толочко³³, власні конкретні пропозиції.

Чи можлива поява нині такої фундаментальної праці, яка змогла б інтегрувати проблемно-тематичний доробок сучасної української історіографії, нагромаджений за останні два десятиліття, а також усі її теоретичні та методологічні здобутки? Іншими словами, чи готовий сучасний академічний загал

матеріалів міжнародної конференції з локальної історії, проведеної Інститутом української археографії 29–30 вересня 2009 р. у м. Києві: Наукові записки Інституту археографії. – К., 2009. – Вип.19. – Кн.ІІ. – Ч.І. – С.371–376; *Потульницький В.А.* Японія і українська монархічна еміграція: основні етапи налагодження взаємостосунків (1928–1943 рр.) // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2012. – Вип.40. – С.318–322; *Його ж.* Започаткування взаємовідносин гетьмана України Павла Скоропадського з Японською імперією як результат діяльності владного тандему з прем'єр-міністра барона Г.Танаки і міністра іноземних справ К.Шідехари (1927–1929 рр.) // Там само. – К., 2013. – Вип.45. – С.284–287.

³¹ Саме так уважали за потрібне називати великі багатотомні синтетичні праці (на кшталт 10-томника порівняльної історії психологічного розвитку В.Вундта, 16-томника з німецької історії К.Лампрехта тощо) академік О.Пріцак та його німецькі попередники (див.: *Пріцак О.* Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. – К.; Кембридж, 1991. – С.22; *Potul'nycky V.* Deutsche Einflüsse auf die Entwicklung des historischen Denkens in der Ukraine im 19. Jahrhundert // Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung. – Marburg, 1997. – №46. – С.493.

³² *Смолій В.А.* Лабораторія українського наративу // Український історичний журнал. – 2012. – №5. – С.5.

³³ Див. прим. 1.

виготовити подібний інтелектуальний продукт? Наскільки адекватною може бути репрезентація історії України в європейському цивілізаційному контексті?

Центри дослідження всесвітньої історії в більшості розвинутих країн світу працюють нині на основі вивчення інформації з багатьох альтернативних реальностей одночасно. За допомогою нових методологій вони інтегрують свою історію в найширший синтез світової історії та її запитів. Молоді науковці, які приходять у ці інституції, учаться працювати, творити й реконструювати наукові знання саме в такому ключі та в таких вимірах. Від них вимагається не лише наукова база (фактична, експериментальна), але й обізнаність із контекстуальною природою знань, що передбачає знайомство з різноманітними альтернативними теоретико-методологічними підходами до трактування власної національної історії, здатність відповісти на контраверсійні бачення представників конкуруючих національних історій, розгляд методологічних особливостей кожного підходу та доречність їх застосування у власній національній історії. Також їхнім завданням стає усвідомлення того, що будь-яка теорія є лише «тимчасовим поселенням» («temporary settlement»), котра базується на найкращих на поточний момент підставах, ознаках і доказах («визнання мінливості»/«recognition of uncertainty»). Відтак нове покоління українських дослідників має забезпечити участь і відповідь на очікуваний майбутній виклик мультимірного світового середовища історичної науки як виробленням власних рішень, так і збором ресурсів (фактів, документів, слабких місць) для теорії, методології, концепції.

Багатолітній досвід дослідницької роботи автора у провідних наукових історичних центрах країн Європи, Азії та Америки засвідчує, що перспективи студіювань із національної та всесвітньої історії там підпорядковані пошуку відповідей на наступні питання: 1. Якими мають бути стратегічні аспекти планування серед постійних змін і криз світових теорій та методологій історичної науки? 2. Що взагалі розуміти під стратегічним плануванням? 3. Що маємо на увазі, коли говоримо про довготривале стратегічне планування? 4. Які методи й цілі це стратегічне планування має та може мати?

Розуміння не лише теоретичної бази, але й імперативу майбутніх змін наукових досліджень світової історії в аналогічних дослідницьких центрах споріднених із нашою історією країн надає нам можливість встати в один ряд із цими змінами, вирівнятися з ними. Також ми зможемо допомогти цим змінам розгортатися швидше, утверджуватися з меншою кількістю помилок. Ми маємо визначити, які характеристики вимагатимуться, і який поштовх, чи імпульс, необхідно викликати нам – українським дослідникам, аби забезпечити адекватну відповідь нашої історичної науки на наступній фазі змін. Усе це нам дає можливість чіткіше окреслити аспекти стратегічного планування в такому контексті.

Водночас, зважаючи на залучені дефініції теорії як «тимчасового поселення» у синтезі з «визнанням мінливості», я би не принижував, називаючи абсурдною, як приклад багатотомного компендіуму національної минувшини, авторську історію Бельгії А.Піренна, беручи, на противагу їй, як це пропонують Г.Касьянов і О.Толочко, «Кембриджську історію Скандинавії», над

виданням котрої довгий час працював великий колектив авторів під загальним керівництвом професора К.Гелле³⁴.

По-перше, А.Піренн, будучи учнем Г. фон Шмоллера та Г.Вайтца³⁵, спромігся кинути виклик німецьким ученим і довів синтезом джерел і методології право на своє власне бачення. По-друге, він ab ovo інтегрував у світову історію минуле Бельгійського королівства, а це, з огляду на окреслені вище положення, важливо для автора даної статті, котрий із 1989 р. працює над проблемами дослідження спадщини В.Липинського та П.Скоропадського й інтеграції української традиційної консервативної історії у світову історію. По-третє, А.Піренн має таке ж значення для бельгійців, як М.Грушевський – для українців. Він не тільки довго працював над власне бельгійською історією на рівні світової науки, але вдосконалив існуючу до нього схему її розвитку, на основі аналізу джерел представив своє бачення місця бельгійської історії у загальноєвропейському історичному процесі й тим створив солідну базу як для науки історії Бельгії, так і для дослідження її історіографії, а також для історіософії. І, нарешті, по-четверте, А.Піренн обґрунтував декілька тез переломного характеру не лише для історії своєї країни, але й загальної історії Європи, яку він написав дещо згодом. Без розуміння цих тез важко користуватися Піренновим доробком³⁶. Вони дають можливість трактувати історію цілісно, і хоч багато з них автор не міг підтвердити археологічно, вони, проте, спричинили серйозну дискусію в тодішньому європейському науковому світі.

Так, саме А.Піренн з'ясував, чи дата 476 р., як кінець існування Західної Римської імперії та початок середньовіччя, може вважатися «апокаліптичною»³⁷. Він показав, що верхівка давніх германців відчувала себе більше римлянами, аніж варварами, та намагалась успадкувати римську культуру³⁸. А.Піренн обґрунтував тезу про роль столиці для історії на прикладі переносу Карлом Великим своєї столиці в Аахен, у результаті чого історія «перемістилася» з Середземномор'я на північні «варварські» терени. Бельгійському історикові належить теза, що переломним моментом у минулому Європи був вихід на історичну авансцену мусульман-арабів, які спромоглися досягти потужного культурного поступу³⁹.

Саме завдяки обґрунтуванню цих та низки інших тез головний 8-томний компендіум А.Піренна, як і інші його монографії, має неабияке значення для історичної науки й може служити для нас радше прикладом віднайдення та аргументованого доведення істориком переломних концептуальних положень,

³⁴ Касьянов Г.В., Толочко О.П. Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України. – С.11–12, 14–16, 22–24.

³⁵ У Г.Вайтца вчився й М.Драгоманов (див.: *Potul'nyc'kyj V. Deutsche Einflüsse auf die Entwicklung des historischen Denkens in der Ukraine im 19. Jahrhundert.* – S.495).

³⁶ Про тези А.Піренна див.: *The Pirenne Thesis: Analysis, Criticism, and Revision* / Ed. A.F.Navighurst. – Lexington; Toronto; London, 1976.

³⁷ *Pirenne H. Mohammed and Charlemagne.* – Cleveland; New York, 1964. – P.31–32.

³⁸ *Pirenne H. A History of Europe.* – Vol.1. – New York, 1958. – P.8–9, 11–17, 21.

³⁹ *Pirenne H. Early Democracies in the Low Countries: Urban Society and Political Conflict in the Middle Ages and the Renaissance.* – New York; Evenston; London, 1963. – P.3–4; *Idem. Mohammed and Charlemagne.* – P.32–33; *Bolin S. Mohammed, Charlemagne and Ruric* // *The Pirenne Thesis: Analysis, Criticism, and Revision.* – P.114–115, 118–119.

аніж абсурдом. Як відзначають дослідники, Піреннова «Історія Бельгії» була відразу визнана як праця національної цінності, а її фундаментальні тези справили величезний вплив на політичне мислення в Бельгії; вона зміцнила національну єдність і національну гордість у країні, яка є навіть більшим політичним парадоксом, аніж Швейцарія, оскільки не має природних кордонів. У державі з доволі гострими ідеологічними й мовними суперечностями ніхто навіть не засумнівався у його, А.Піренна, науковій об'єктивності⁴⁰. Зрештою, більш пізні археологічні дослідження довели, що противники історика не мали рації, повністю підтвердивши тези А.Піренна про економічне життя пізньої Римської імперії як праісторії Бельгії.

Як має бути організовано підготовку такої праці з огляду на поліконцепційність та індивідуалізацію сучасних історичних досліджень, наявність різноманітних методологічних підходів і схем, а також досвід написання багатотомних колективних праць радянських часів? Г.Касьянов і О.Толочко пропонують запозичити для цього «відкриту структуру», котра щоразу пристосовуватиметься до особливостей тієї чи іншої зображуваної епохи⁴¹. Як я зрозумів, «відкрита структура», окрім «кращого відбиття різноманітності минулого історичного досвіду» та відмови від «національної телеології», означає й те, що, наприклад, О.Толочко пише про Київську Русь, Г.Касьянов – про новітній період історії України, інший вітчизняний чи зарубіжний фахівець – про «свою» епоху, і подають власні дослідження до колективного компендіуму на основі наукових, апробованих у світі, методологій. Відтак на більш високому рівні (з залученням до кожної досліджуваної історії фахівця, озброєного вже методологією, а не марксистським чи «телеологічним» баченням) подібна «відкрита структура» перетвориться на ту саму колективну працю, не об'єднану єдиним підходом. Я проти колективної праці без єдиного підходу, оскільки: 1) ані ми, ані Захід ще не готові до наукового викладу цілої низки окремих історій; 2) ми ще не маємо тез А.Піренна на українському матеріалі, тобто не маємо, що узгоджувати; 3) ми ще аж ніяк не узгодили, яку саме українську історію: династичну чи державну – маємо представляти науковому світові; 4) у нас ще немає мультиперспективного погляду на нашу історію в контексті світової, адже об'єктивних і неупереджених щодо України істориків, як, наприклад, А.Каппелер, серед західних фахівців світового рівня – одиниці. Натомість більшість їх перебуває під впливом стереотипів і схем домінуючих і споріднених націй щодо України.

Має бути єдине бачення, вироблення загальних підходів, методології, знаходження можливого консенсусу у середовищі тих істориків, які думають про майбутнє України. Потрібно, щоб ця дискусія тривала й надалі, з проведенням конференцій, круглих столів, щоб вироблялася спільна методологія для написання такої праці. А напише її один, двоє або десять авторів – це не є для нас стратегічно першочерговою проблемою. Важливо виробити в науковому середовищі єдине бачення, єдину схему чи методологію історії України, яка

⁴⁰ Coris J.-A. Introduction // Pirenne H. A History of Europe. – Vol.1. – P.XII.

⁴¹ Касьянов Г.В., Толочко О.П. Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України. – С.20.

могла б бути прийнята для такої роботи. Адже головна наша мета – витягнути вітчизняну історію з провінції, зробивши її зрозумілою для світової науки як систему науково доведених поглядів. До створення такої системи неабиякою мірою можуть прислужитися спеціалізовані вчені ради з захисту докторських дисертацій. Принагідно хочу згадати таку раду, створену наказом ВАК України 31 січня 1994 р. в академічному Інституті української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського. Її членами були знані в нашій країні й за її межами фахівці: О.Пріцак, Ф.Шевченко, М.Ковальський, А.Санцевич, В.Наулко, М.Варварцев, Ю.Мицик та ін. Рада стала лабораторією наукового пошуку, вона практикувала залучення іноземних опонентів, ішов жвавий обмін думками між науковцями різних шкіл і континентів. Наприклад, до захисту докторської дисертації Я.Дашкевича офіційним опонентом було запрошено сходознавця з Гарвардського університету (США) В.Остапчука, дисертацій В.Трошинського та Я.Грицака – відповідно політолога з Іллінойського університету (США) В.Маркуся й україніста з Саскачеванського університету (Канада) О.Андрієвську. Виступали офіційними опонентами на захистах дисертацій О.Пріцак і Я.Пеленський. На сьогодні з чотирнадцятьох докторів наук першого складу ради, окрім, на жаль, уже померлих учених та С.Плохія, котрий працює за кордоном, залишилося лише п'ятеро: професори В.Наулко, Ю.Мицик, М.Варварцев, Г.Швидько та автор цієї статті.

Зрозуміло, що А.Піренн опрацьовував свої тези у відмінних від наших умовах, адже в нас розвиток наукової історичної думки було суттєво спотворено за роки радянської влади. Ми й досі перебуваємо в пострадянському просторі, де чи не всіма процесами керують по суті радянські люди. З огляду на це знову ж таки спочатку треба домовлятися про методологію, інакше вийде, що кілька авторів витворять певну суму окремих бачень, десть суголосоу, десть із суперечностями, і виглядатиме це як рицарський замок із романською брамою та готичними вікнами. Натомість у нашому варіанті набагато краще, щоб один, два чи декілька авторів писали дослідження, об'єднане єдиною методологією. Стосовно останньої, зокрема лінійного трактування історії як такого, що не надається для представлення наукової, відповідної світовим вимогам, історії України, повністю погоджуюся з Г.Касьяновим і О.Толочком, котрі твердять про доконечну необхідність «відмовитися від лінійності викладу, яка веде до телеологічності, а також від уніфікації структури за лінійною схемою»⁴². Ця оцінка в повній мірі стосується не лише вітчизняної, але й багатьох інших національних історій.

Додам також, що завдання створення наукової і прийнятної у світі історії України в контексті світової історії не вирішити способом лінійного трактування ще й тому, що він вступає у суперечність зі множинністю, різнотривалістю, багатоперспективністю (в розумінні Х.Ортеги-і-Гассета) та багатовимірністю процесів чи явищ. А якщо будувати новий академічний синтез історії України в контексті всесвітньої історії, спробувавши відмовитися при написанні дослідження від групування конкретного матеріалу відповідно до лінійного

⁴² Касьянов Г.В., Толочко О.П. Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України. – С.20.

трактування історії, та писати його у сенсі тих самих засновників морфології історії? Перший і найпростіший аргумент проти диференціації держав на типи й види історичних та сучасних державних утворень наступний: мовляв, вони не мають жодної спільної характеристики, окрім їхньої історичності в контексті континуїтету/дисконтинуїтету власних державних форм. У відповідь хотілося б наголосити, що, по-перше, держави можна групувати у види й типи методом порівняльного аналізу не лише за критеріями історичності та сучасності, але й за принципом дихотомії (розходження ознак змін у різних напрямках)⁴³. Дихотомічне розходження береться до уваги у структурі хронологічного виміру епохи (античність, середньовіччя, новий час), у структурі простого географічного принципу диференціації (держави європейські, азійські, африканські, американські), у структурі форми державного правління для сучасних держав (монархія, республіка). По-друге, усі історичні держави об'єднує ще одна риса: у той чи інший відрізок історичного часу вони опинялися на пограниччі поміж можливістю стимулювати подальший розвиток або занепасти. Усі вони обрали друге, потрапивши в такі умови, з яких не було руху ані назад, ані вперед⁴⁴. У результаті – важка стагнація та зникнення з історичної арени. По-третє, в історії тих чи інших держав домінуючу роль відіграє життєва енергія як сума індивідуальних енергій усіх членів суспільства, котрі творять його історію на всьому відведеному відрізку часу⁴⁵. Тут найістотнішу роль відіграють два змістоутворюючих чинника: а) спадкоємність генерацій (у сенсі твердження К.Маннгейма про спільний генераційний просторово-часовий вимір); б) відповідність епігонів. Якщо, за А.Тойнбі, життєвої енергії епігонів виявляється недостатньо, цивілізація переходить в історію⁴⁶. Те саме мав на увазі й О.Шпенглер, котрий під «цивілізаціями» розумів померлі культури. До їх загибелі призводять руйнівні чинники, серед яких мислитель виділяв, насамперед, надмірний розвиток техніки, гіперурбанізацію, війни, підкорення людиною природи тощо⁴⁷. Твердження А.Тойнбі та О.Шпенглера щодо культур і цивілізацій у повній мірі можна застосовувати й до держав і державоподібних утворень. Вони надають можливість провести синтезне дослідження конкретних історичних феноменів держав крізь призму обраного істориком філософського бачення історичного процесу з одночасною відмовою від поділу історії за схемою: стародавній світ – середні віки – нова історія. Натомість морфологія історії як методологія історичних студіювань дозволяє історикам мати справу з макроісторичними дослідженнями та створювати великі порівняльні конструкції на основі методів гомології й аналогії (з гр. «аналогія» – відповідність, «гомологія» – згода), запропонованих О.Шпенглером⁴⁸.

⁴³ *Потульницький В.А.* Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії XVII–XX ст. – К., 2002. – С.3–10.

⁴⁴ *Toynbee A.J.* A Study of History. – London; New York; Toronto, 1949. – P.164–165.

⁴⁵ *Ibid.* – P.248.

⁴⁶ *Toynbee A.J.* A Study of History: Introduction: The Genesis of Civilizations. – Part 1. – New York, 1962. – P.135.

⁴⁷ *Spengler O.* Reden und Aufsätze. – München, 1951. – S.5, 8.

⁴⁸ Див.: *Потульницький В.А.* Інтеграція національної історії у світову в німецькій історіософії у першій половині XX ст. // Український археографічний щорічник. – 2004. – Вип.8/9. – С.366–380; *Його ж.* Україна і всесвітня історія... – С.51–62.

Подібна спільна методологія (автор аж ніяк не претендує на істину в останній інстанції) дасть можливість сконструювати гіпотезу у формі моделі та перевірити її, створивши опис минулого як (тут знову погоджуся з колегами) «множинність окремих історій. Це історії різної тривалості. [...] Деякі з них були нетривалими й обривалися без продовження (як, наприклад, історія скіфів чи Кримського ханства). Інші – через серію метаморфоз – перетоплювалися в нові історії»⁴⁹. Держава Данила Галицького, таким чином, можливо, знайде своє місце поряд із державою литовського князя Міндовга; держава Військо Запорізьке Богдана та Юрія Хмельницьких – поряд із державою Олівера й Ричарда Кромвелів; Українська Держава П.Скоропадського 1918 р. – поряд із Норвезьким королівством 1905 р.; лицарські козацькі організації Східної Європи – поряд з іншими державоподібними лицарськими організаціями Європи та Близького Сходу; Кримське ханство – серед історичних ісламських держав і династій тощо.

Насамкінець зазначу, що у цій, започаткованій колегами з Інституту історії України НАНУ дискусії, я намагався обґрунтувати своє бачення вирішення в майбутньому проблеми інтеграції української історії у світову. Структуризація історії на державну й династичну в контексті порівняльної історії в українському варіанті, та міркування з приводу єдиної методології, що її варто виробити й узгодити на шляху до написання добротного, конкурентоздатного наукового компендіуму, стане (як це уявляється авторові, котрий певний час вивчав досвід істориків інших націй, що опинилися перед аналогічною проблемою інтеграції та щасливо уникнули досвіду марксистської індоктринації) вельми багатообіцяючим починанням. Воно обов'язково стимулюватиме започаткування серед дослідників нових ідей, котрі можуть бути застосовані при вивченні проблем вітчизняної та світової історії на діахронному рівні.

⁴⁹ Касьянов Г.В., Толочко О.П. Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України. – С.21.

The article deals with the author's vision about the necessity of making a new academic synthesis of Ukrainian history in the framework of research of two another basic problems: the specifics of the investigations of the state history, from the one side, and dynastic history, from the another side; the concrete necessary steps, which can help to integrate the own version of the country's past in the world history. The article also includes the analysis of the dynastic plans of creators of both Ukrainian hereditary het'manates, founded accordingly by B.Khmel'nyts'kyi in 1649 and P.Skoropads'kyi in 1918.

Keywords: structuring, state history, dynastic history, hereditary het'manat, methodology.

